

תותחי אוגוסט, ספרה הפופולרי של ההיסטוריונית העיתונאית ברברה טוכמן (פורסם בעברית בשם **אוגוסט 1914**, בתרגומה של שולמית לפיד) ראה אור בשנת 1962, בטרם מלאו 50 שנה לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, שנודעה – עד שפרצה המלחמה העולמית השנייה – בשם "המלחמה הגדולה" (The Great War). טוכמן סקרה בספרה את היחסים הבינלאומיים באירופה ערב המלחמה ואת המהלכים הדיפלומטיים והצבאיים בחודשים הראשונים אחרי שפרצה. כמו בכמה מספריה האחרים, ההדגשה של טוכמן הייתה על העיוורון ועל המשגים של מנהיגים ומצביאים, שהובילו את אירופה כולה לארבע שנים של שפיכות דמים נוראה. אולם מים רבים זרמו בנהרות המרן (Marne) והסום (Somme) מאז שטוכמן זכתה בפרס פוליצר על ספרה זה: ידע רב הצטבר בידי החוקרים, הגישות ההיסטוריוגרפיות עברו תמורות עמוקות, נוסדו כתבי עת המוקדשים בשלמותם להיבטים שונים של מלחמת העולם הראשונה, התפרסמו רומנים ושירים רבים על חוויות המלחמה, על הנופלים ועל השורדים, וסרטי קולנוע וטלוויזיה עיצבו את זיכרון המלחמה בתודעה הציבורית.

בחודשים אלה של שנת 2014, שנת ה-100 לפרוץ הקרבות, העולם האקדמי כולו הומה ורוגש מאירועים אינספור – מאות (אולי אלפי) כנסים, סימפוזיונים, ספרים, וגיליונות מיוחדים של כתבי עת – שעניינם אותה מלחמה, סיבותיה והשלכותיה. **זמנים**, כרבעון להיסטוריה, לא יכול היה שלא לציין את היובל החשוב הזה, אך המערכת החליטה להקדיש את הגיליון לזירה "שלנו", כלומר לארץ ישראל או פלסטין, שזכתה עד כה בהתעניינות מחקרית מעטה יותר מאשר זירות אחרות של המלחמה. עיונים בשנות המלחמה במזרח התיכון הם, מטבע הדברים, עיסוק בשנותיה האחרונות של האימפריה העות'מאנית. אחדים ממחברי המאמרים בגיליון זה מביאים לקורא הישראלי עדויות ומסמכים שנלקחו מהספרות ומהארכיונים העות'מאניים – ושופכים בכך אור על צדדים של המלחמה שלא הכרנו די הצורך. יתר על כן, התעודות האלה מאפשרות לנו לראות את פני הדברים

כפי שהם נראו אז – נאמר בשנת 1917 – ולא כפי שהם מצטיירים לנו כיום בפרספקטיבה של 100 שנים או דרך האספקלריה של הספרות שעיצבה את זיכרונו. למשל, אחד ההיבטים המתחדדים מהמברקים העות'מאניים או מדו"חות הנוסעים הוא אי-המודעות של מנהיגי האימפריה, משכיליה ותושביה בכלל, לכך שקצה קרב. נקודת מפנה, תקופת מעבר, סוף עידן אחד ותחילתו של אחר – אלה הם מושגיו של ההיסטוריון הבוחן את האירועים בדיעבד, לא של בן הזמן החווה אותם על בשרו.

אחת התמורות בהיסטוריוגרפיה באה לידי ביטוי במחקר הרב שנעשה בעשורים האחרונים, לא על יחידים וקבוצות ש"עשו" את ההיסטוריה, אלא על אלה שחייהם הוכתבו על-ידי המהלכים של המנהיגים והאליטות. גם אם הקוראים יפגשו במאמרים להלן את ג'מאל פאשא ואת קרס פון קרסנשטיין, את שרה אהרנסון גיבורת ניל"י ואת הגנרל אלנבי הנכנס בשערי ירושלים, הרי שהדמויות המרכזיות בגיליון זה הן דווקא גברים, נשים וטף בארץ ישראל-פלסטין, ששילמו את המחיר הכבד של מוראות המלחמה: תושבי עזה שגורשו ועירם חרבה, יתומים מכל הקהילות והאנשים הטובים שניסו לדאוג לרווחתם, איכרים שפירות עבודתם נגזלו מהם בידי חילות הצבא או על-ידי נחילי הארבה, וחיילים פשוטים (כמו "אקמק" בסיפורו של אשר ברש) ששילמו בחייהם על הגחמות והטעויות של מפקדיהם ושל ראשי המדינות. מכל התיאורים של מלחמת העולם הראשונה, במזרח התיכון כבזירות אחרות, מצטיירת התמונה הקשה של רעב, סבל, מוות, גלות, חורבן ויגון. חיילים שחזרו ממלחמת החפירות באירופה, רבים מהם הלומי קרב, כתבו שירים אנטי-מלחמתיים ותרמו להתרחבות של תנועות פציפיסטיות. אילו חזית בזוועות המלחמה, כתב המשורר האנגלי וילפרד אוון (Owen), שנהרג ימים ספורים לפני תום המלחמה, לא היית מוסיף להשמיע באוזני הילדים את השקר הנושן: "מתוק ונאצל הוא המוות למען המולדת". קשה להאמין שתחלופנה רק כ-20 שנה, פחות משנות דור, ומלחמה נוספת, נוראה מקודמתה, שוב תגרור את העולם למרחץ דמים.